

LITERATUUR IN DIENST VAN WERELDORIENTATIE

Dana Constandse

Waarom pak ik een boek of krant? Wat zoek ik eigenlijk als ik een gedicht ga lezen of de advertentiepagina? Een paar jaar geleden trof ik ergens¹ een antwoord op deze vragen aan: je zou vijf leesintenties of onbedoelde effecten van lezen kunnen onderscheiden:

1. informatie;
2. bevestiging van eigen gevoelens, ideeën, verlangens;
3. gevoel tot een bepaalde lezerskring te behoren;
4. ontspanning (vlucht uit werkelijkheid);
5. esthetisch plezier.

Toegelicht aan bv. Homerus: toen ik ooit op school de avonturen van Odysseus las, ontdekte ik wel veel wetenswaardigs over scheepvaart, bijgeloof en het menselijk karakter (1), ik vond het geweldig een Homeruslezer te zijn (2), en zo nu en dan vond ik een formulering mooi (5); ik voelde me absoluut niet verwant aan Odysseus, herkende zijn gevoelens en gedachten niet (2) en als gevolg van de vertaalmoeilijkheden ging ik nooit helemaal op in het verhaal (4). Ik zal de Odysee dan ook nooit meer gaan lezen. Bovenstaande vijf kunnen ook dienen om de vraag te beantwoorden waarom je Vrij Nederland leest en ze gaan ook op voor jeugdige luisteraars en kijkertjes. Mijn nichtje Karin heeft bij Oma erg genoten van het feit dat ze Pippi Langkous eindelijk ook eens gezien heeft (3), maar Oma vertelde dat ze er niet veel van begreep en er haar aandacht nauwelijks bij had. 'Er was eens een meisje en dat heette ook Karin' begin ik een bedtijdverhaal, in de hoop haar met deze primitieve vorm van zelfbevestiging (2) te vangen. Tot zeer grote verrukking brengt haar iets als 'ollekebollekerebusolleke ollekebolleke knol', en zijn haar gevoelens daarbij niet verwant aan de mijne bij 'er is een grote norske neger in mij neergedaald'? (5)

Wat een lezer met een tekst uithaalt kan dwars ingaan tegen de bedoelingen van de schrijver. Voor een groot deel hangt dat af van aard, stemming en behoefte van de lezer. En waarom ook niet? In de oorlog was lezen in het kookboek een sublieme vlucht uit de werkelijkheid (4), men zegt dat de meeste vrouwen de recepten in de damesbladen alleen lezen om zich een goede huisvrouw te voelen (3) en er verder niets mee doen, en ik geniet van de formuleringen van een kookboek uit de vorige eeuw (5). In elk geval zijn deze vijf leesintenties heel bruikbaar als we willen nadenken over de lezer. En dat moeten we, als we willen nadenken over het leesonderwijs.

Het onderwijs in fictionele teksten op scholen voor voortgezet onderwijs, avo-vwo, richt zich over het algemeen niet op alle vijf de leesintenties van de leerling. Er wordt vooral een sterke nadruk gelegd op het derde aspect, als literatuuronderwijs voornamelijk bestaat uit het verschaffen van informatie over al die boeken die men gelezen hoort te hebben, volgens de groep waar de leraar zich toe rekent. Wie de leraar aardig vindt of opkijkt tegen het milieu wiens mening hij verkondigt, komt dikwijls daarom tot het lezen van klassieken, die je gelezen moet hebben om mee te tellen in die kringen. De

eigen clan van leeftijdgenoten is echter meestal invloedrijker.

Dan kan er aandacht besteed worden aan alle mogelijk en onmogelijke vormkenmerken. Het accent ligt daarbij vaker op de kennis van, dan op het plezier hebben in. Of het dan ook bijdraagt tot de verdieping van het vijfde aspect, is zeer te betwijfelen. En dat is jammer.

Het vierde aspect komt aan de orde als leraren zomaar eens wat voorlezen met de bedoeling de leerlingen even te laten ontsnappen uit de realiteit van alledag. Sinds we zo nodig in doelen en toetsen zijn gaan denken, gebeurt dat misschien minder dan vroeger. Toch is het belangrijk dat de leerlingen herinnerd worden aan deze functie van het boek: vlucht in zakformaat, handzamer dan de tv en minder storend voor anderen dan de transistor.

Het is wel opvallend dat ik me altijd nog wat schuldig voel als ik een boek lees om de tweede reden. Heeft het onderwijs dat aspect bedorven door het als minderwaardig of onbelangrijk voor te stellen?

In mijn schooltijd is er nooit een les besteed aan het bespreken van het al of niet aanvaardbaar zijn van de gevoelens of gedragingen van de hoofdpersonen. Het leek wel of dat er niets toe deed. Maar hoeveel kinderen en andere mensen lezen vooral om zichzelf terug te vinden in een hoofdfiguur, zodat ze zich minder alleen voelen?

En we zeggen wel dat het lezen van fictie bijdraagt tot de vorming van de persoonlijkheid, maar in het voortgezet onderwijs durven we er nauwelijks op in te gaan. En het zou zo goed kunnen: praten over mensen uit een boek is veiliger dan over jezelf praten, en minder kwetsend dan over een klasgenoot. Jawel, bij een aantal leraren gebeurt het. Maar vermoedelijk altijd incidenteel, als het boek toch om een andere reden aan de orde is. Waar blijft de 'cursus' persoonsvorming, die via literatuur, rollenspel, film, een aantal kanten van het menselijk karakter bespreekbaar maakt?

Hetzelfde geldt eigenlijk ook voor het informatieve aspect. Als legitimering van het literatuuronderwijs wordt het vaak genoemd: kinderen in aanraking brengen met andere culturen, opvattingen, omstandigheden, waardoor de blik verruimd wordt.

Er zijn leesboeken voor de lagere klassen die een schat aan materiaal bevatten. Wat zou het niet geweldig zijn als we daar uitgebreid op in konden gaan, in samenwerking met de leraar geschiedenis, aardrijkskunde of maatschappijleer. Voor de hogere klassen hebben we alleen *Voer voor polemologen*², waar verschillende opvattingen over de oorlog moeten blijken uit een aantal (helaas alleen Nederlandse) teksten uit de laatste vijfthonderd jaar.

Daarnaast bestaat er natuurlijk een grote hoeveelheid romans, gedichten en toneelstukken uit binnen- en buitenland, die te gebruiken zouden zijn. Maar wat doen we? Uit een klein aantal Nederlandse werken halen we samen met de leerling wat informatie: het karakter van Bazip, de knevelarij van de inlandse bevolking, het standpunt van Mulisch. En dat was het dan weer voor vandaag.

Waarom gaan we niet verder? Waarom doen we er niet wat mee? (met we, lezer, bedoel ik natuurlijk ze). Is het probleem misschien dat de literatuur dan in dienst zou staan van een niet-literair doel, en dat we dat wellicht niet zuiver vinden?

Of vergis ik me deerlijk? Gebeurt er wel veel op het gebied van wereldoriëntatie met behulp van literatuur in het voortgezet onderwijs? Zijn er dan op het artikel van Ten

Brinke³ dat dit aspect voorstond, alleen daarom geen reacties gekomen omdat iedereen het al zo vanzelfsprekend doet? Is het duivels toeval dat ik nooit in aanraking kom met leraren die er zich mee bezig houden? Wie wijst me dan terecht?

Noten

1. D. WAPLES, B. BERELSON, F. R. BRADSHAU. *What reading does to people*. Chicago, 1940. p. 74.
2. W. DROP, F. CH. VAN GESTEL, J. W. STEENBEEK, *Voer voor polemologen, Oorlog en vrede in de Nederlandse literatuur*. Groningen, 1969. Variaties op een thema.
3. J. S. TEN BRINKE, *Projectwerk met literaire en 'taalvaardige' componenten*. In: Moer 1971, p. 73-76.
Trouwens, ook bij H. J. HOLLAAR, *Gedachten over de oriëntatie van het literatuuronderwijs*. In: Moer 1972, p. 84-90.